

**МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

На правах рукопису

ФОМИЧ МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 159.9:331.101.1:614.842.83 (477)

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ
ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

Спеціальність 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Науковий керівник –
КРИШТАЛЬ Микола Андрійович
кандидат психологічних наук, професор

Київ – 2012

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ	11
1.1. Сутність і структура професійної діяльності	11
1.2. Професійно важливі якості у структурі професійної діяльності ...	18
1.3. Особливості професійної діяльності фахівців оперативно- рятувальної служби цивільного захисту	26
1.4. Аналіз поглядів на професійно важливі якості фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту	35
Висновки до першого розділу	42
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИК ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	44
2.1. Організація роботи	44
2.2. Експертне оцінювання та визначення сукупності професійно важливих якостей фахівця оперативно-рятувальної служби цивільного захисту	55
2.3. Вибір та обґрунтування методик дослідження професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту	72
Висновки до другого розділу	86
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ РОЗВИТКУ	88

3.1. Емпіричне дослідження рівнів розвинутої професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту	88
3.2. Розроблення тренінгової програми розвитку професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту	108
3.3. Розвиток професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту засобами психологічного тренінгу	131
3.4. Розроблення методичних рекомендацій щодо включення додаткових умінь та навичок до освітньо-кваліфікаційних характеристик “бакалавра” і “спеціаліста” за напрямом підготовки “Пожежна безпека”	143
Висновки до третього розділу	153
ВИСНОВКИ	157
ДОДАТКИ	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	214

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад;

ГСВОУ – Галузеві стандарти вищої освіти України;

КГП – керівник гасіння пожежі;

МНС – Міністерство надзвичайних ситуацій України;

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я України;

НС – надзвичайна ситуація;

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика;

ОРСЦЗ – оперативно-рятувальна служба цивільного захисту;

ПВЯ – професійно важливі якості;

ПРП – пожежно-рятувальні підрозділи;

ПФО – психофізіологічне обстеження;

ЦПФЕ – Центр психофізіологічної експертизи працівників для виконання робіт підвищеної небезпеки.

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема розвитку особистості в професії та професійної придатності до неї є однією з найбільш досліджуваних у психології. Особливої актуальності вона набуває тоді, коли мова йде про фахівців, які виконують свої професійні обов'язки за особливих умов. До них безпосередньо належать і фахівці оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (ОРСЦЗ), які здійснюють свою професійну діяльність в екстремальних умовах, що характеризуються інтенсивною дією значної кількості стрес-факторів професійного середовища. Діяльність за таких умов зумовлює необхідність комплектації цих підрозділів професійними кадрами, що здатні виконувати поставлені завдання на високому рівні та мають поряд із глибокими знаннями й уміннями у складі свого системного нормативу низку сформованих та добре розвинутих, необхідних професійно важливих якостей (ПВЯ). І хоча окремі аспекти порушеної проблематики уже підіймалися науковцями, так зокрема природу ПВЯ фахівців різного складу ОРСЦЗ вивчали В.П. Бут [18], В.В. Вареник [19, 20], Л.О. Гонтаренко [28], Г.С. Грибенюк [29], М.А. Кришталь [62, 63], В.О. Лефтеров [67, 69], Д.В. Лебедев [130], С.М. Миронець [90], Я.О. Овсяннікова [101], А.Г. Снісаренко [129], О.В. Тімченко [39, 130, 137] та ін. Проте питання дослідження змісту, а особливо розвитку, професійно важливих якостей фахівців ОРСЦЗ, що займають посади начальників караулів, як окремої категорії працівників МНС України відповідною мірою залишилися поза увагою дослідників, не мають належного наукового розв'язання і потребують подальшого вивчення.

Наслідком такої ситуації є неадекватність нормативного набору і недостатня розвинутість ПВЯ фахівців зазначеного складу відповідно до вимог професійної діяльності, що знаходить своє безпосереднє відображення у значній кількості помилок в оперативній діяльності фахівців ОРСЦЗ, особливо молодих, у яких відсутній значний професійний досвід.

Вагомого значення ця проблематика набуває й тому, що розподіл випускників вищих навчальних закладів МНС України на посади начальників караулів ОРСЦЗ досягає 40%, що є переважною більшістю при призначенні випускників ВНЗ МНС на первинні посади.

На важливості проблематики дослідження та розвитку професійно важливих якостей як фахівців ОРСЦЗ, так і фахівців, діяльність яких відбувається в екстремальних умовах, наголошують вітчизняні дослідники та науковці, зокрема В.А. Бараннік [8], С.І. Болтівець [12, 13], М.С. Корольчук [57, 59], Г.В. Ложкін [73, 115], С.Д. Максименко [80, 81], М.В. Макаренко [77], О.Р. Малхазов [84, 85], О.Р. Охременко [102], В.В. Стасюк [131], О.Ф. Хміляр [151] та ін.

Таким чином, актуальність указаної проблематики, недостатній ступінь її розроблення та висвітлення у вітчизняній науці, а також вимоги до діяльності в особливих умовах вищезазначеної категорії фахівців зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: “Розвиток професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов’язане з реалізацією Загальнодержавної цільової програми розвитку цивільного захисту на 2009–2013 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2008 р. № 1156-р.

Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля МНС України, а також у відповідності з науково-дослідною роботою кафедри психології та педагогіки гуманітарного інституту Національного університету оборони України (шифр “Керівник”, номер державної реєстрації – 0101U001153).

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля МНС України (протокол № 4 від 18.12.2009) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 27.04.2010).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні сукупності професійно важливих якостей фахівця оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, що займає посаду начальника караулу, та в розробленні й апробації психологічних засобів їхнього розвитку.

Для досягнення встановленої мети в дисертації вирішуються такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати погляди на сутність і структуру професійної діяльності, з'ясувати місце в ній професійно важливих якостей.

2. Дослідити особливості професійної діяльності фахівців ОРСЦЗ та теоретичні погляди на їхні професійно важливі якості.

3. Визначити сукупність ПВЯ фахівця оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, що займає посаду начальника караулу, та комплекс психодіагностичних методик для здійснення дослідження рівнів розвинутих цих якостей у фахівців зазначеного складу.

4. Емпірично дослідити рівні розвинутих ПВЯ у фахівців ОРСЦЗ і за отриманими результатами розробити й апробувати тренінгову програму розвитку ПВЯ фахівців ОРСЦЗ, що займають посади начальників караулів, та обґрунтувати рекомендації щодо внесення змін до освітньо-кваліфікаційних характеристик “бакалавр” і “спеціаліст” за напрямом підготовки “Пожежна безпека”.

Об'єкт дослідження – професійна діяльність фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Предмет дослідження – особливості розвитку професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, що займають посади начальників караулів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження:

1) *теоретичні:* аналіз сучасної наукової літератури з проблеми розвитку особистості в професії та професійної придатності до неї; аналіз та узагальнення експериментальних даних із порушеної проблематики;

2) *емпіричні*: анкетування (використовувалося для отримання соціально-психологічної інформації), метод експертних оцінок (використовувався для обґрунтування і встановлення значущості ПВЯ), метод аналізу ієрархій (використовувався для визначення пріоритетності груп ПВЯ та коефіцієнта погодженості експертів), психологічне діагностування за методиками: “Методика вивчення лідерських якостей” С.О. Наконечного (використовувалося для діагностики лідерських, особистісних і комунікативних якостей); методика “Шкала оцінки потреби в досягненні” Ю.М. Орлова (використовувалося для вивчення мотиваційної спрямованості фахівця ОРСЦЗ); методика “Короткий відбірковий тест” В.М. Бузіна разом із методиками “Годинник” і “Екстремальні умови (установлення закономірностей)” (використовувалися для вивчення інтелектуальних якостей); “Програмний тестовий комплекс для професійного психофізіологічного відбору спеціалістів, які зайняті на роботах з підвищеною небезпекою” (використовувався для оцінки рівня розвинутої атенційних, емоційно-вольових та психомоторних ПВЯ); методики “Оперативна слухова пам’ять” і “Пам’ять на образи” М.В. Макаренка (використовувалися для діагностування мнемічних якостей); тренінги, розвиваючі вправи (використовувалися для розвитку визначених ПВЯ);

3) *математичні методи оброблення результатів експериментального дослідження*: метод Стьюдента для перевірки статистичних гіпотез щодо різниці середніх.

Для статистичного опрацювання отриманих даних була використана комп’ютерна програма SPSS 19.0.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

вперше:

визначено сукупність ПВЯ, яка впливає на успішність професійної діяльності фахівця ОРСЦЗ, що займає посаду начальника караулу, зміст якої об’єктивізується змістом процесів його професійної діяльності;

розроблено тренінгову програму, яка сприяє розвитку ПВЯ фахівців ОРСЦЗ, що займають посади начальників караулів, та підвищенню ефективності їхньої професійної діяльності;

удосконалено:

структуру освітньо-кваліфікаційних характеристик “бакалавра” і “спеціаліста” за напрямом підготовки “Пожежна безпека”, яка відрізняється від існуючої тим, що додатково введено низку управлінських умінь та навичок здійснення практичної діяльності фахівця ОРСЦЗ на посаді начальника караулу;

дістали подальший розвиток:

уявлення про сутність та зміст професійно важливих якостей фахівців ОРСЦЗ, що займають посади начальників караулів;

систематизування основних стрес-факторів професійного середовища фахівців ОРСЦЗ, що займають посади начальників караулів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані наукові результати використовуються в практичній діяльності Центрів психологічного забезпечення (ЦПЗ) при Головних управліннях МНС України та навчально-виховному процесі ВНЗ МНС. Застосовуються в системі кадрового відбору кандидатів на первинну посаду начальника караулу ОРСЦЗ, в роботі фахівців ЦПЗ під час психологічного супроводу процесів професійного становлення і розвитку молодих фахівців ОРСЦЗ, що займають посади начальників караулів, та в професійній підготовці курсантів ВНЗ МНС України.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження доповідалися автором на Міжнародній науково-практичній конференції “Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій” (Черкаси, 2009); II Міжвузівській науковій конференції “Проблеми психології діяльності в особливих умовах” (Черкаси, 2010); Міжрегіональному науковому семінарі “Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях” (Київ, 2010); Міжвузівській

науково-теоретичній конференції “Гуманітарні науки очима молодих дослідників” (Черкаси, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції “Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій” (Черкаси, 2010); III Міжвузівській науковій конференції “Проблеми психології діяльності в особливих умовах” (Черкаси, 2011).

Основні положення дисертації розглядалися на науково-методичних семінарах Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, на засіданнях кафедри психології та педагогіки гуманітарного інституту Національного університету оборони України.

Публікації. Результати дослідження відображено в 10 публікаціях автора, з яких 4 опубліковано у наукових виданнях, що визначені ДАК України як фахові в галузі психології, 6 – у матеріалах і тезах науково-практичних конференцій та семінарі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 336 с.
2. Агаєв Н.А. Психологічні чинники адаптації військовослужбовців миротворчого контингенту до діяльності в особливих умовах: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Агаєв Назім Асафович. – К., 2006. – 195 с.
3. Аналіз масиву карток обліку пожеж (POG_STAT) за 12 місяців 2010 року. – К. : ВДтаСП УкрНДПБ МНС України, 2011. – 42 с.
4. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М. : Наука, 1977. – 380 с.
5. Андрущенко В.П. Сучасна соціальна філософія : курс лекцій / В.П. Андрущенко, М.І. Михальченко. – [2-е вид., вип. та доп.]. – К. : Видавництво “Генеза”, 1996. – 368 с.
6. Анохин П.К. Очерки по физиологии функциональных систем / П.К. Анохин. – М. : Медицина, 1975. – 447 с.
7. Асямов С.В. Профессионально-психологический тренинг сотрудников органов внутренних дел : учеб. пособ. / С.В. Асямов, Ю.С. Пулатов. – Ташкент : Академия МВД Республики Узбекистан, 2000. – 141 с.
8. Бараннік В.А. Соціальні особливості розвитку військовослужбовців строкової служби з девіантною і делінквентною поведінкою до призову на службу / В.А. Бараннік // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2001. – Т.3 (Ч.1). – С. 137–141.
9. Барко В.І. Тренінгові технології у підготовці управлінців органів внутрішніх справ / В.І. Барко, П.Я. Кондратьєв // Науковий вісник НАВСУ. – 2002. – № 3. – С. 175–182.
10. Батаршев А.В. Диагностика профессионально важных качеств : пособие [для педагогических работников] / А.В. Батаршев, И.Ю. Алексеева, Е.В. Майорова. – СПб. : Питер, 2007. – 192 с. : ил. – (Серия “Практическая

психологія”).

11. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности : [учеб. пособ. для вузов] / В.А. Бодров. – [2-е изд.]. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 511 с. – (Современное образование).

12. Болтівець С.І. Апаратурне вимірювання психофізіологічних станів готовності до переживання ризиків і небезпек / С.І. Болтівець // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 11. – С. 44–48.

13. Болтівець С.І. Педагогічна психогігієна: теорія та методика : [монографія] / С.І. Болтівець. – К. : Редакція “Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України”, 2000. – 302 с.

14. Борисюк А.С. Психологічні особливості формування професійних якостей майбутнього медичного психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / А.С. Борисюк. – Івано-Франківськ, 2004. – 21 с.

15. Бочелюк В.Й. Методика та організація наукових досліджень із психології : навч. посіб. / В.Й. Бочелюк, В.В. Бочелюк. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 360 с.

16. Бут В.П. Методичні рекомендації по особливостях професійного відбору до Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України : навч. посіб. / В.П. Бут, В.В. Вареник. – Черкаси : ЧПБ МНС України, 2004. – 133 с.

17. Бут В.П. Психологічні особливості діяльності Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту / В.П. Бут // Пожежна безпека – 2007 : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (Черкаси, 15-16 листопада 2007 р.). – Черкаси : АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2007. – С. 4–11.

18. Бут В.П. Формування професійно важливих якостей газодимозахисників-рятувальників МНС України: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Бут Віталій Петрович. – К., 2008. – 255 с.

19. Вареник В.В. До питання про створення професіограми фахівця служби пожежогасіння пожежної охорони / В.В. Вареник // Вісник Харківського університету. – 2000. – № 483. – С. 14–18.

20. Вареник В.В. Інженерно-психологічне забезпечення професійного відбору до державної пожежної охорони України: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / Вареник Володимир Володимирович. – К., 2001. – 219 с.

21. Варій М.Й. Військова психологія і педагогіка : посібник / М.Й. Варій, М.М. Козяр, М.С. Коваль ; за заг. ред. М.Й. Варія. – Львів : Вид-во “Сполом”, 2003. – 624 с.

22. Варій М.Й. Загальна психологія : [навч. посіб.] / М.Й. Варій. – [2-е вид., випр. та доп.]. – К. : “Центр учбової літератури”, 2007. – 968 с.

23. Вачков І.В. Основи технології групового тренінга. Психотехніки : [учеб. пособ.] / І.В. Вачков. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – Москва : Ось-89, 2009. – 255 с.

24. Введение в теорию выработки решений / [Абчук В.А., Емельянов Л.А., Матвейчук Ф.А., Суздаль В.Г.]. – М. : Воениздат, 1972. – 342 с.

25. Волкова Н.П. Педагогіка : посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Н.П. Волкова. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 576 с.

26. Воляннюк Н.Ю. Психологія професійного становлення тренера : [монографія] / Н.Ю. Воляннюк. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – 444 с.

27. Воляннюк Н.Ю. Теоретичні основи проблеми професіоналізації суб'єкта діяльності / Н.Ю. Воляннюк // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Філософія. Психологія. Педагогіка. – К., 2002. – №3. – С. 105–114.

28. Гонтаренко Л.О. Професіографічний аналіз діяльності працівників чергово-диспетчерської служби екстреного виклику МНС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09

“Психологія діяльності в особливих умовах” / Л.О. Гонтаренко. – Харків, 2008. – 23 с.

29. Грибенюк Г.С. Мотиваційна готовність курсантів і слухачів вищого навчального закладу до професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 20.02.02 “Військова педагогіка та психологія” / Г.С. Грибенюк. – Київ, 1997. – 17 с.

30. Григорьева М.В. Психология труда / М.В. Григорьева. – М. : Высшее образование, 2006. – 192 с.

31. ГСВОУ : 2006 Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра напрямку підготовки 0928 “Пожежна безпека”, кваліфікації 3439 “Фахівець з протипожежної безпеки”.

32. ГСВОУ : 2007 Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-кваліфікаційна характеристика спеціаліста напрямку підготовки “Пожежна безпека”, кваліфікації 2149.2 “Інженер з пожежно-рятувальних робіт”.

33. Губарева О.С. Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 “Юридична психологія” / О.С. Губарева. – Харків, 2005. – 19 с.

34. Дежкина Ю.А. Развитие профессионально важных качеств сотрудников государственной противопожарной службы МЧС России в процессе профессионализации : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.03 “Психология труда, инженерная психология, эргономика” / Ю.А. Дежкина. – Санкт-Петербург, 2008. – 22 с.

35. Дикая Л.Г. Деятельность и функциональное состояние: активационный компонент деятельности / Л.Г. Дикая // Психологические проблемы профессиональной деятельности. – 1991. – С. 93–111.

36. Дмитриева М.А. Психология труда и инженерная психология : [учеб. пособ. для ВУЗов] / М.А. Дмитриева, А.А. Крылов, А.И. Нафтельев. – Л. : Изд. Ленингр. ун-та, 1979. – 224 с.

37. Дутов В.И. Психофизиологические и гигиенические аспекты

деятельности человека при пожаре : пособие / В.И. Дутов, И.Г. Чурсин. – М. : СЦЕМП “Защита”, 1993. – 202 с.

38. Дьяченко М.И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: Психологический аспект / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.А. Пономаренко. – Минск : Издат. “Университетское”, 1985. – 206 с.

39. Екстремальна психологія : підруч. / [Євсюков О.П., Куфлієвський А.С., Лебедев Д.В. та ін.] ; під заг. ред. О.В. Тімченка. – К. : ТОВ “Август Трейд”, 2007. – 502 с.

40. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности / О.П. Елисеев. – СПб. : Питер, 2003. – С. 427–428. – (Практикум по психологии).

41. Євсюков О.П. Психологічне прогнозування професійної надійності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 “Психологія діяльності в особливих умовах” / О.П. Євсюков. – Харків, 2007. – 21 с.

42. Зараковский Г.М. Психолого-физиологическое содержание деятельности операторов / Г.М. Зараковский, В.И. Медведев // Инженерная психология: Теория, методология, практическое применение. – 1977. – С. 101–118.

43. Зараковский Г.М. Психофизиологический анализ трудовой деятельности / Г.М. Зараковский. – М., 1966. – 112 с.

44. Звіт про підсумкові результати входження у посади випускників вищих навчальних закладів МНС України 2008 року. – НМЦ НЗ МНС України. – Х., 2009. – 7 с.

45. Звіт про підсумкові результати входження у посади випускників вищих навчальних закладів МНС України 2009 року. – НМЦ НЗ МНС України. – Х., 2010. – 8 с.

46. Звіт про підсумкові результати входження у посади випускників вищих навчальних закладів МНС України 2010 року. – НМЦ НЗ МНС України. – Х., 2011. – 7 с.

47. Зеер Э.Ф. Психология личностно-ориентированного профессионального образования / Э.Ф. Зеер. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 2000. – 258 с.
48. Зеер Э.Ф. Психология профессий : [учеб. пособ. для вузов] / Э.Ф. Зеер. – М. : Академический проект ; СПб. : Деловая книга, 2003. – 336 с.
49. Истратова О.Н. Психодиагностика: коллекция лучших тестов / О.Н. Истратова, Т.В. Эксакусто. – [6-е изд.]. – Ростов н/ Д : Феникс, 2009. – 375 с. : ил. – (Психологический практикум).
50. Карпов А.В. Методологические основы психологии принятия решения / А.В. Карпов. – М. : ИП РАН, 2000. – 290 с.
51. Карпов А.В. Психология принятия решений в профессиональной деятельности / А.В. Карпов. – Ярославль : ЯрГУ, 1991. – 153 с.
52. Карпов А.В. Психология труда : учеб. для вузов / А.В. Карпов, Е.В. Конева, Е.В. Маркова. – М. : Владос-Пресс, 2005. – 352 с.
53. Катаєв Є.С. Особливості професіоналізації військовослужбовців контрактної служби / Є.С. Катаєв // Вісник Національної академії оборони України. – 2007. – №3. – С. 147–152.
54. Климов Е.А. Введение в психологию труда : [учебник для вузов] / Е.А. Климов. – М. : Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. – 350 с.
55. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. – М. : Издательство “Институт практической психологии” ; Воронеж : НПО “МОДЭК”, 1996 – 400 с.
56. Корольчук В.М. Психологія стресостійкості особистості: дис. ... доктора психол. наук : 19.00.01 / Корольчук Валентина Миколаївна. – К., 2009. – 388 с.
57. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.С. Корольчук. – [2-е вид., випр. та доп.]. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 400 с.

58. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
59. Корольчук М.С. Теорія і практика професійного психологічного відбору : навч. посіб. / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 532 с.
60. Костюк Г.С. Принцип развития в психологии / Г.С. Костюк // Методологические и теоретические проблемы психологии. – 1969. – С. 118–152.
61. Кремень М.А. Спасателю о психологи : [учебное издание] / М.А. Кремень. – Минск : Изд. центр БГУ, 2003. – 136 с.
62. Кришталь М.А. Психологічна підготовка пожежних : [навч. посіб.] / М.А. Кришталь. – Черкаси : ЧПБ, 1996. – 65 с.
63. Кришталь М.А. Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України : [навч. посіб.] / М.А. Кришталь. – Черкаси : АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2011. – 226 с.
64. Кудрявцев Т.В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности / Т.В. Кудрявцев, В.Ю. Шегурова // Вопросы психологии. – 1983. – №2. – С.51–59.
65. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
66. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – М. : Наука, 1984. – 493 с.
67. Лефтеров В.О. Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.09 “Психологія діяльності в особливих умовах” / В.О. Лефтеров. – Харків, 2008. – 25 с.
68. Лефтеров В.О. Психологічний тренінг у особистісному розвитку та формуванні професійно важливих якостей майбутніх правоохоронців /

В.О. Лефтеров // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 1. – С. 212–223. – (Серія психологічна).

69. Лефтеров В.О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ : [монографія] : в 2-х т. / Василь Олександрович Лефтеров. – Донецьк : ДЮІ, 2008. – Т. I: Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності / В.О. Лефтеров. – 2008. – 242 с.

70. Лидер и его команда. Практика работы тренеров и консультантов в организациях / [Н.В. Ключева, Л.Ю. Субботина, Е.В. Драпак и др.] ; общ. ред. Н.В. Ключевой. – СПб. : Речь, 2008. – 208 с.

71. Лобур М.С. Формування професійно значущих якостей майбутніх молодших спеціалістів сфери харчування методами розвиваючого навчання / М.С. Лобур // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. – К. : наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. – Вип. 39. – С. 269–278.

72. Ложкин Г.В. Лидерство: история и современность / Г.В. Ложкин, Н.Ю. Зубанова, А.В. Выдай // Персонал. – 2001. – № 2. – С. 44–50.

73. Ложкин Г.В. Практическая психология в системах “Человек – техника” : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / Г.В. Ложкин, Н.И. Повякель. – Киев : МАУП, 2003. – 296 с.

74. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.

75. Ломов Б.Ф. О системном подходе в инженерной психологии / Б.Ф. Ломов // Вопросы психологии. – 1975. – №2. – С. 31–45.

76. Ломов Б.Ф. Системный подход и система детерминизма в психологии / Б.Ф. Ломов // Психологический журнал. – 1989. – № 4. – С. 19–33.

77. Макаренко М.В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми / М.В. Макаренко. – К. : Ін-т фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України, Науково-дослідний центр гуманітарних

проблем ЗС України, 2006. – 395 с.

78. Максименко С.Д. Загальна психологія : [навч. посіб.] / С.Д. Максименко. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К. : “Центр навчальної літератури”, 2004. – 272 с.

79. Максименко С.Д. Професійне становлення молодого вчителя : навч. посібник [для студ. пед. вузів] / С.Д. Максименко, Т.Д. Щербан. – Ужгород : Закарпаття, 1998. – 105 с.

80. Максименко С.Д. Психологія професійної діяльності офіцера : підручник / С.Д. Максименко, М.В. Костицький, О.Д. Сафін – Хмельницький : НАПВУ, 2000. – 464 с.

81. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі : в 2-х т. / С.Д. Максименко. – К. : Форум, 2002. – Том I: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. – 2002. – 319 с.

82. Макшанов С.И. Методологическая подготовка специалистов в области тренинга : [учеб. пособ.] / С.И. Макшанов. – СПб. : Институт тренинга, 2000. – 301 с.

83. Макшанов С.И. Психология тренинга: Теория. Методология. Практика : [монография] / С.И. Макшанов. – СПб. : Образование, 1997. – 238 с.

84. Малхазов О.Р. Впровадження спеціальних психофізіологічних технологій у систему профвідбору фахівців для авіаційної галузі України / О.Р. Малхазов, В.П. Бабак, В.П. Харченко // Наука та інновації. – 2007. – Т. 3, № 5. – С. 36–52.

85. Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю : [монографія] / О.Р. Малхазов. – К. : Євролінія, 2002. – 320 с.

86. Марищук В.Л. Психологические основы формирования профессионально значимых качеств : автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора психол. наук : спец. 19.00.03 “Психология труда, инженерная психология, эргономика” / В.Л. Марищук. – Л., 1982. – 32 с.

87. Марьин М.И. Профессиография основных видов деятельности

сотрудников ГПС МВД России : пособие / М.И. Марьин, И.Н. Ефанова. – М. : ВНИИПО, 1998. – 244 с.

88. Миронець С.М. Актуальні проблеми психологічного забезпечення аварійно-рятувальних підрозділів МНС України / С.М. Миронець // Надзвичайна ситуація. – 2003. – №1 (63). – С. 38–40.

89. Миронець С.М. Негативні психічні стани та реакції працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 “Психологія діяльності в особливих умовах” / С.М. Миронець. – Харків, 2007. – 24 с.

90. Миронець С.М. Структура професійно важливих якостей рятувальників МНС України / С.М. Миронець // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – К. : “ГНОЗІС”, 2003. – Т.V (Ч. 2). – С. 151–156.

91. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л.М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – №3. – С. 58–64.

92. Мороз Л.І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС) : [монографія] / Л.І. Мороз. – Івано-Франківськ : ЗАТ “Наддвірнянська друкарня”, 2007. – 312 с.

93. Мороз Л.І. Теоретичні та прикладні засади професійно-психологічного тренінгу працівників органів внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.06 “Юридична психологія” / Л.І. Мороз. – Київ, 2008. – 37 с.

94. Мосов С. Механізм формування якостей управлінської діяльності керівників / С. Мосов, О. Рублюк, О. Шаптала // Сучасна Українська політика. – 2005. – Вип.7. – С. 300–309.

95. Мосов С.П. Базові принципи та структура процесу формування управлінських рішень у сфері пожежної безпеки / С.П. Мосов // Пожежна безпека: теорія і практика. – 2008. – №1. – С. 78–83.

96. Наконечный С.А. Научно-практическое пособие по диагностике и развитию лидерских качеств у военнослужащих / С.А. Наконечный. – Алматы : ВИ КНБ РК, 2009. – 228 с.

97. Наконечный С.А. Формирование лидерских качеств будущих офицеров : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 20.01.04 “Воинское обучение и воспитание, боевая и оперативная подготовка” / С.А. Наконечный. – Алматы, 2009. – 29 с.

98. Настанова щодо організації соціально-гуманітарної роботи з особами рядового і начальницького складу та працівниками органів і підрозділів цивільного захисту : наказ Міністра України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 06.03.2008 р. / МНС України. – К., 2008. – № 177.

99. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні в 2009 році : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : http://www.mns.gov.ua/content/annual_report_2009.html.

100. Немов Р.С. Психология: Словарь-справочник : в 2 ч. / Р.С. Немов. – М. : Владос-Пресс, 2003. – Ч. 2. – 352 с.

101. Овсяннікова Я.О. Соціально-психологічний тренінг як засіб відновлення психологічної стійкості рятувальників МНС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 “Психологія діяльності в особливих умовах” / Я.О. Овсяннікова. – Харків, 2010. – 19 с.

102. Охременко О.Р. Діяльність у складних, напружених та екстремальних умовах / О.Р. Охременко. – К. : НАОУ, 2004. – 341 с.

103. Платонов К.К. Структура и развитие личности / К.К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 256 с.

104. Платонов Ю.П. Психология коллективной деятельности: Теоретико-методологический аспект / Ю.П. Платонов. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1990. – 184 с.

105. Повзик Я.С. Тактическая и психологическая подготовка руководителя тушения пожара / Я.С. Повзик, В.М. Панарин. – М. : Стройиздат, 1988. – 112 с.

106. Подласый И.П. Педагогика: Новый курс : учебник [для студ. высш. учеб. заведений] : в 2 кн. / И.П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 2002. – 576 с.

107. Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту : наказ Міністра України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 01.09.09 р. / МНС України. – К., 2009. – № 601.

108. Поляков І.О. Психологічний тренінг як засіб професійної підготовки до управлінських дій в екстремальних умовах / І.О. Поляков // Організація управління в надзвичайних ситуаціях : матеріали 11-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Київ, 30 вересня-1 жовтня 2009 р.). – Київ : ІДУЦЗ УЦЗУ, 2009. – С. 363–365.

109. Приходько Ю.О. Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників МНС України: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Приходько Юрій Олександрович. – Х., 2008. – 307 с.

110. Про затвердження Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі : спільний наказ Міністерства охорони здоров'я України і Державного Комітету України по нагляду за охороною праці від 23.09.1994 р. / МОЗ України, ДКУ по нагляду за охороною праці. – К., 1994. – № 263/121.

111. Про правові засади цивільного захисту : [закон України, 24.06.04 р., № 1859-IV] // ВВРУ, 2004. – № 39. – С. 488.

112. Проблемы фундаментальной и прикладной психологии профессиональной деятельности : [науч. труды / ред. В.А. Бодров, А.Л. Журавлев]. – М. : Институт психологии РАН, 2008. – 589 с.

113. Програмний тестовий комплекс для професійного психофізіологічного відбору спеціалістів, які зайняті на роботах з підвищеною небезпекою. Версія 1.001. Керівництво оператора. – К. : Центр психофізіологічної експертизи працівників для виконання робіт підвищеної небезпеки ДП “Головний навчально-методичний центр”, 2007. – 52 с.

114. Психология профессиональной подготовки / [Г.С. Никифоров, А.М. Зимичев, С.И. Макшанов, С.Т. Джанерьян] ; общ. ред. Г.С. Никифорова. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1993. – 169 с.

115. Психологічне супроводження військовослужбовців в діяльності за екстремальних умов : [метод. рекомендації] / наук. ред. Ложкін Г.В. – Київ, 2003. – 132 с.

116. Психологічний аналіз професійної діяльності фахівців радіаційно-хімічних формувань аварійно-рятувальних підрозділів МНС України / М.А. Кришталь, А.Д. Левченко, Д.Є. Левченко, А.Г. Снісаренко // Вісник Національної академії оборони України. –2010. – №1 (14). – С. 118–124.

117. Психология : навч. посіб. / [О.В. Винославська, О.А. Бреусенко-Кузнецов, В.Л. Зликов та ін.] ; за наук. ред. О.В. Винославської. – К. : Фірма “ІНКОС”, 2005. – 352 с.

118. Роджерс К. Клиентоцентрированная терапия / К. Роджерс. – М. : “Рефл-бук”, К. : “Ваклер”, 1997. – 320 с.

119. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Наука, 1972. – 423 с.

120. Руденко В.М. Математичні методи в психології : підручник / В.М. Руденко, Н.М. Руденко. – К. : Академвидав, 2009. – 384 с. – (Серія “Альма-матер”).

121. Саати Т. Аналитическое планирование. Организация систем /

Т. Саати, К. Кернс ; пер. с англ. Р. Вачнадзе. – М. : Радио и связь, 1991. – 224 с.

122. Самонов А.П. Психологическая подготовка пожарных : [учебное пособие] / А.П. Самонов. – М. : Стройиздат, 1982. – 79 с.

123. Самонов А.П. Психология для пожарных. Психологические основы подготовки пожарных к деятельности в экстремальных условиях / А.П. Самонов. – Пермь : “Звезда”, 1999. – 594 с.

124. Сегеда О.О. Психологічні особливості формування професійних якостей офіцерів-вихователів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 “Психологія праці в особливих умовах” / О.О. Сегеда. – Харків, 2004. – 22 с.

125. Семиченко В.А. Психологічна структура педагогічної діяльності : навч. посіб. Ч. I / В.А. Семиченко, В.С. Заслуженюк. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2001. – 217 с.

126. Склень О.І. Психологічні особливості поведінкових стратегій подолання стресу в професійній діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.09 “Психологія діяльності в особливих умовах” / О.І. Склень. – Харків, 2008. – 22 с.

127. Скопытов И.А. Управление персоналом / И.А. Скопытов, О.Ю. Ефремов. – СПб : Изд-во Смольного ун-та, 2000. – 400 с.

128. Снісаренко А.Г. Модель професійно важливих якостей начальника караулу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України / А.Г. Снісаренко // Актуальні проблеми психології : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія [за ред. С.Д. Максименка]. – К. – Кіровоград : ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2009. – Вип. 14 (Т. X). – С. 278 – 287.

129. Снісаренко А.Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук :

спец. 19.00.09 “Психологія діяльності в особливих умовах” / А.Г. Снісаренко. – Харків, 2011. – 27 с.

130. Соціально-психологічні детермінанти помилкових дій у професійній діяльності фахівців водозахисних формувань аварійно-рятувальних підрозділів МНС України : монографія / [Лебедєв Д.В., Лебедєва С.Ю., Тімченко О.В. та ін.]. – Х. : УЦЗУ, 2009. – 216 с.

131. Стасюк В.В. Система соціально-психологічного забезпечення функціонування аеромобільних військових підрозділів в умовах збройних конфліктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.05 “Соціальна психологія” / В.В. Стасюк. – Київ, 2005. – 34 с.

132. Стрелков Ю.К. Инженерная и профессиональная психология : [учеб. пособие] / Ю.К. Стрелков. – М. : Изд. центр “Академия”; Высшая школа, 2001. – 360 с.

133. Суховершина Ю.В. Тренинг коммуникативной компетенции / Ю.В. Суховершина, Е.П. Тихомирова, Ю.Е. Скоромная. – [2-е изд.]. – М. : Академический Проект; Фонд “Мир”, 2009. – 111 с. – (Тренинги и практикумы).

134. Суходольский Г.В. Основы психологической теории деятельности / Г.В. Суходольский. – Л. : ЛГУ, 1988. – 168 с.

135. Тимчасовий порядок організації внутрішньої, гарнізонної та караульної служб МНС України : наказ Міністра України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 31.10.2008 р. / МНС України. – К., 2008. – № 794.

136. Тимчасовий статут дій у надзвичайних ситуаціях. Частина II (Гасіння пожеж. Органи управління, пожежно-рятувальні підрозділи Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту) : наказ Міністра України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 07.02.2008 р. / МНС України. – К., 2008. – № 96.

137. Тімченко О.В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування : [монографія] / О.В. Тімченко. – Х. : Вид-во УВС МВС України, 2000. – 267 с.
138. Торн К. Тренінг. Настольна книга тренера / К. Торн, Д. Маккей. – СПб. : Питер, 2001. – 208 с. – (Серія “Ефективний тренінг”).
139. Трофімов Ю.Л. Психологія : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук. – [5-е вид.]. – К. : “Либідь”, 2005. – 558 с.
140. Улыбин С.В. Психологические факторы, влияющие на профессиональную деятельность человека / С.В. Улыбин // Мир психологии. – 2008. – №4. – С. 262–268.
141. Фомич М.В. Аналіз психологічних досліджень професійної діяльності фахівців Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту / М.В. Фомич // Вісник Національної академії оборони України. – 2009. – №3 (11). – С. 173–178.
142. Фомич М.В. Вивчення професійно важливих якостей фахівця пожежно-рятувального підрозділу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту / М.В. Фомич // Гуманітарні науки очима молодих дослідників: матеріали Міжвузівської науково-теоретичної конференції (Черкаси, 24 квітня 2010 р.). – Черкаси, 2010. – С. 105–107.
143. Фомич М.В. До питання психологічної підготовленості фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту / М.В. Фомич // Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Черкаси, 2–3 грудня 2010 р.). – Черкаси, 2010. – С. 229–230.
144. Фомич М.В. Модель професійно важливих якостей начальника караулу пожежно-рятувального підрозділу, як фахівця та командира / М.В. Фомич // Вісник Національної академії оборони України. – 2010. – №3 (16). – С. 214–219.

145. Фомич М.В. Психологічна готовність молодих фахівців пожежно-рятувальних підрозділів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту до здійснення професійної діяльності / М.В. Фомич // Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях // матеріали міжрегіонального наукового семінару (Київ, 25 березня 2010 р.) / Мін-во оборони України / Національний університет оборони України. – К. : НУОУ, 2010. – С. 355–357.

146. Фомич М.В. Психологічні аспекти професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту / М.В. Фомич, С.П. Мосов // Проблеми психології діяльності в особливих умовах: матеріали II Міжвузівської наукової конференції (Черкаси, 26 лютого 2010 р.). – Черкаси, 2010. – С. 37–40.

147. Фомич М.В. Розвиток психологічної підготовленості фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України до діяльності в особливих умовах / М.В. Фомич // Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Черкаси, 4 грудня 2009 р.). – Черкаси, 2009. – С. 338–340.

148. Фомич М.В. Розвиток якостей керівника як спосіб підвищення управлінської компетентності випускників ВНЗ МНС України / М.В. Фомич // Проблеми психології діяльності в особливих умовах : матеріали III Міжвузівської наукової конференції (Черкаси, 4 лютого 2011 р.). – Черкаси, 2011. – С. 152–154.

149. Фомич М.В. Тренінгова програма формування та розвитку професійно важливих якостей фахівців пожежно-рятувальних підрозділів / М.В. Фомич // Вісник Національної академії оборони України. – 2010. – №6 (19). – С. 164–170.

150. Фомич М.В. Формування управлінських якостей майбутніх фахівців пожежно-рятувальних підрозділів як засіб розвитку їхньої професійної компетенції / М.В. Фомич // Вісник Національного університету оборони України. – 2011. – №1 (20). – С. 241–245.

151. Хміляр О.Ф. Психологічні особливості розвитку професійно важливих фізичних якостей особистості офіцера : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 “Загальна психологія, історія психології” / О.Ф. Хміляр. – Київ, 2004. – 18 с.
152. Циба В.Т. Системна соціальна психологія : [навчальний посібник] / В.Т. Циба. – К. : Центр початкової літератури, 2006. – 328 с.
153. Шадриков В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В.Д. Шадриков. – М. : Наука, 1982. – С. 29–30, 33.
154. Шадриков В.Д. Психологический анализ деятельности: Системогенетический подход : [учеб. пособие] / В.Д. Шадриков. – Ярославль : ЯГУ, 1979. – 91 с.
155. Шадриков В.Д. Психология производственного обучения : системный подход / В.Д. Шадриков. – Ярославль : ЯГУ, 1976. – 142 с.
156. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В.Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.
157. Швалб Ю.М. Тренінг у системі професійної підготовки соціальних працівників / Ю.М. Швалб // Зб. Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2004. – С. 303–310.
158. Шленков А.В. Соответствие личностных особенностей выпускников вузов государственной противопожарной службы МЧС России профессиональным программам основных должностей пожарной охраны / А.В. Шленков // Научно-теоретический журнал “Ученые записки”. – 2009. – Вып. 2 (48). – С. 101–105.
159. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг : [учебное пособие] / Л.Б. Шнейдер. – М. : Изд. Московского психолого-социального института; Воронеж : Изд. НПО “Модэк”, 2004. – 600 с. – (Серия “Библиотека психолога”).
160. Эйтингон В.Н. Методы организации экспертизы и обработки экспертных оценок в менеджменте / В.Н. Эйтингон, М.А. Кравец, Н.П. Панкратова. – Воронеж : ВГУ, 2004. – 44 с.

161. Энциклопедический словарь: Психология труда, рекламы, управления, инженерная психология и эргономика / [ред. Б.А. Душков]. – Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 462 с.

162. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції : [навч. посіб.] / Т.С. Яценко. – К. : Либідь, 1996. – 264 с.

163. Hoffman L.R. The Hierarchical Model of Problemsolving Groups / L.R. Hoffman, R.L. Stein // Small Group and Social Interaction. – London, 1983. – P. 173–192.

164. Super D.E. Vocational Development: A Framework of Research / D.E. Super. – N.Y. : Teachers College Press, 1957. – 391 p.